

Vesna | »RIMSKE TERME« V MERC SODOBNEM ZDRAVILIŠKEM TURIZMU

Izoleček

Uporaba antičnih imen, znakov in podob dobiva v Sloveniji po osamosvojitvi drugačen pomen. Antiko je vzelo »za svojo« tako potrošništvo kot zdraviliški turizem. Analiza primerov iz Slovenije je pokazala na trend »rimskih prostorov« v zdraviliških in wellness centrih. Po vzoru iz tujine je v zadnjem desetletju »rimski trend« postal v Sloveniji zelo popularen predvsem v opremljanju savn. Zdravilišča so se v posnemanju oprla na institucijo rimskih term ter prevzela določene prostore, npr. tepidarij kot največkrat zastopani sodoben »rimski« prostor. Značilnost sodobnih rimskih savn je mešanje rimskih, grških, predvsem pa sodobnih elementov v temperaturi, načinu ogrevanja in dekoraciji prostorov.

Abstract

Ever since Slovenia's independence, the use of ancient names, symbols and images has gained a different meaning. Antiquity has been adopted by consumerism and spa tourism. The study presented here reveals a trend of "Roman rooms" in Slovene spas and wellness centres. With its foreign origin, the "Roman trend" in sauna decoration has become immensely popular over the last decade. In imitating the institution of the Roman baths, the Slovene spas have embraced certain types of room, for example the *tepidarium* as the most popular modern Roman room. These modern Roman saunas are characterised by a mixture of Roman, Greek and, above all, modern elements in their temperatures, heating system, and decoration.

Študije vpliva klasične kulture v poklasičnih časih so v glavnem osredotočene na javne razsežnosti vpliva, na arhitekturo, politični diskurz in imperialne reprezentacije. V nasprotju s temi se študije, osredotočene na vpliv antike v gospodarstvu in turizmu, le počasi uveljavljajo. Študija zabavišnega kompleksa Caesar's palace v Las Vegasu, ZDA, s poudarkom na analizi uporabljene notranje opreme in arhitekture, je pokazala na obseg vpliva popularne kulture na zabaviščno industrijo, obenem pa tudi na velike še neizkoriščene možnosti tovrstnih raziskav (Malamud & McGuire 2001).

Slovenska osamosvojitve je med drugim vodila do spremembe v uporabi simbolov, v tem procesu pa so socialistične zamenjali tudi »antični«, je preko analize različnih sodobnih slovenskih primerov nakazala Maja Sunčič. Sprememba simbolov se po njenem mnenju najbolj nazorno odraža v imenih novoustanovljenih podjetij, ki so pogosto uporabila »blagozvočna antična imena« in se v tej maniri naslonila na dobro

prepoznaven kapitalistični model (Sunčič 2004). Potrebno je poudariti, da ima poimenovanje podjetij z »rimskimi imeni« dolgo tradicijo v okoljih, kjer je rimska poselitev že dolgo znana, na primer na Ptujju. Večja popularnost antike je na Ptujju izpričana v 70. in 80. letih 20. stoletja, ko je ob povečani gradnji stanovanjskih in industrijskih kompleksov prišlo do obsežnejših arheoloških izkopavanj.¹ Iz tega časa so tudi številna poimenovanja ulic, trgovin in lokalov. Vpliv antike je najbolj razviden okrog *in situ* predstavljenih izkopanin.² V 80. letih 20. stol. so lokali na Ptujju tudi ponujali hrano, pripravljeno po rimskih receptih. Obeleževanje preteklosti Ptujja s tovrstnimi simboli pa ni razvidno le v poimenovanjih ulic in barov v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, temveč tudi v sferi zasebnega in zabave. »Rimske teme« in podobne, povezane s preteklostjo, so v zadnjih petih letih med bolj priljubljenimi skupinskimi maskami na vsakoletnem Kurentovanju. Leta 2003 je bila zmagovalna ekipa Rimljani z legijo, sestavljena iz žensk in moških, in templjem, leto zatem pa so bile v povorki kar tri zgodovinske ekipe – Kelti, Egipčani in ponovno Rimljani, tokrat s sprevedom, gladiatorskimi igrami in dirko s kočijami. Priljubljenost tovrstnih »zgodovinskih mask« lahko zagotovo iščemo v jasni prepoznavnosti maske, verjetno pa tudi v vplivu hollywoodskih zgodovinskih spektaklov. Po določenem zatonu trenda »sword and sandals« filmov iz 60. in 70. let 20. stol., je ta filmski stil znova postal izrazito popularen z Gladiatorjem, uspešnico iz leta 2000, temu pa so sledili številni, vendar manj tržno uspešni filmi (Solomon 2001). Najverjetneje lahko pripišemo izbiro maske Rimljanov predvsem vplivu popularne kulture, ne pa dogajanjem na področju arheologije na območju Petovione v zadnjih nekaj letih.

Vpliv popularne kulture s preslikavo kapitalističnih znakov je v času po osamosvojitvi tudi v Sloveniji pogosteje vzrok za uporabo antičnih znakov in imen kot pa naslanjanje na lokalno zgodovino, ki je bilo recimo v 70. in 80. letih 20. stol. močno prisotno na Ptujju. Mešanje rimskih in grških imen, podob in znakov je značilno za sodobno uporabo antike v popularni kulturi, trženju in komunikacijah (Sunčič 2004, Solomon 2001, Malamud & McGuire 2001).

Komercializacija antičnih podob je v zadnjem desetletju dobila svoj odraz tudi v zdraviliškem turizmu. V okviru tega dela bomo v glavnih

¹ Večina arheoloških raziskav iz obravnavanega obdobja še ni objavljena. Podroben pregled zgodovine raziskovanj na Ptujju podajajo Ivan Tušek (1992) in Nataša Kolar ter Mojca Vomer – Gojkovič (1993).

² V bližini Orfejevega spomenika je množica rimskih imen, bara Orfej in Rimljan ter Hotel Mitra. V Rabelčji vasi je po prezentirani rimski opekarski peč dobila ime Merkatorjeva trgovina Rimska peč. Med prezentiranimi 1. in 3. mitrejem je gostilna Mitrej, prav tako na Bregu so ulice naselja poimenovane v skladu z intenzivno rimskodobno poselitvijo tega območja (Trajanova ulica, Vespazijanova in Rimska ulica).

črtah orisali poglobitve elemente rabe antike v javnih prostorih zdravilišč in savna centrov. Analiza "rimskih podob" temelji na analizi spletnih predstavitev tujih, predvsem pa slovenskih, zdravilišč, term, hotelov, savna in wellness centrov. Ob pregledu bomo orisali razvoj tovrstnih »rimskih savn«, jih primerjali z rimskimi termami, in poiskali vzroke za nenadno popularnost tovrstnih objektov v Sloveniji.

»Rim« v slovenskih zdraviliščih

Petnajst slovenskih naravnih zdravilišč, združenih v Skupnost slovenskih naravnih zdravilišč, se je po veliki krizi domačega zdraviliškega zdravljenja v letih 1966 in 1967, še posebej pa v osemdesetih letih 20. stol., usmerilo v razvoj programov ohranjanja in krepitve zdravja ter programov aktivnega oddiha (Rebeušek 1997). Sledili so novi smeri razmišljanja o zdravem načinu življenja z razvojem programov aktivnega preživljanja prostega časa. V zadnjih letih so se zdravilišča v večji meri orientirala na tuja tržišča in danes predstavljajo enega nosilnih stebrov turistične ponudbe Slovenije. Za zdraviliški turizem je značilna nadpovprečna letna zasedenost nastanitvenih kapacitet, ustvarja pa tudi tretjino vseh nočitev (SLRS 2003, Kovač et al. 2002). V skladu s spremembo usmeritve zdravilišč so v zadnjih letih potekale tudi obširne prenove obstoječih kompleksov s povečanjem vodnih površin t.i. »vodnega parka«, nočitvenih kapacitet in ponudbe programov za dobro počutje – wellness programov, programov lepote – beauty programov in programov ravnotežja duha. Wellness³ centri so od osemdesetih let dalje uveljavljeni in zelo priljubljeni v zdraviliških kompleksih in hotelih višjega razreda v ZDA, v Evropi pa od konca osemdesetih let. V Sloveniji so začela zdravilišča tržiti prve wellness programe konec leta 2000 in v začetku leta 2001, vendar ti programi po mnenju Slavke Gojčič navadno ne vsebujejo vseh elementov wellnessa, kot so telesne aktivnosti, zdrava prehrana, duševne aktivnosti in osebne sprostitve (Gojčič 2002). Pogostejši kot wellness centri so različni beauty centri, ki ponujajo predvsem ohranjanje lepote in lepotilne programe,

³ Začetki wellness gibanja so povezani z dr. Dunnom, ki je v Washingtonu v ZDA v petdesetih letih 20. stol. začel predavati in pisati o temah, povezanih z zdravjem. Dunn je besedo wellness sestavil iz besed "well-being" in "fitness". Tako sta v besedi wellness zajeti gibanji, ki sta se razvili v ZDA po drugi svetovni vojni v sklopu novega mišljenja na področju zdravja. V osemdesetih letih je prišlo v ZDA do prave eksplozije razvoja wellness programov v poslovnem svetu in industriji, v Evropi pa se je wellness pojavil šele konec osemdesetih let. Večina evropskih avtorjev ugotavlja, da se v ZDA wellness nanaša predvsem na vsakdanje življenje, medtem ko se je v srednji Evropi wellness pričel uveljavljati najprej v turizmu (Gojčič 2002).

npr. masaže ter nege telesa in obraza, in podobno kot wellness programi zajemajo filozofijo, metode in postopke iz Indije, Tibeta, Japonske in Kitajske (ayurveda, tradicionalna kitajska medicina, joga ...).

Analiza spletne ponudbe slovenskih naravnih zdravilišč, wellness centrov in hotelov, je pokazala, da so eden od dokaj pogostih elementov ponudbe tudi prostori, navadno vključeni v prostore savn, ki s svojim izgledom in lastnostmi oponašajo prostore rimskih term. Gre za t.i. rimske savne, tepidarije in kaldarije ter rimsko-irske kopeli. V rimskem slogu so obnovili dele savn v Termah Ptuj, Zdravilišču Laško, Šmarjeških Toplicah in v Termah Čatež^{3a}, gre pa za precejšnjo novost, saj se je trend rimskih savn pri nas vzpostavil šele v zadnjih nekaj letih, od oktobra leta 1997, ko so v Termah Čatež v hotelu Terme odprli Center za zdravje in lepoto in kot novost ponudili rimsko-irske kopeli (1957-1997, 30).

Rimsko-irske kopeli ponujajo danes tako v Centru zdravja in lepote v Termah Čatež kakor v Wellness centru Justinopolis v Kopru.⁴ Celoten program traja dve uri in ima 12 postaj, na začetku obiskovalci dobijo togo in copate, sledi suha rimska savna, nato jacuzzi, temu sledi mokra parna irska kopel, znova jacuzzi, nato piling celotnega telesa, kopanje v mineralnem bazenu ter počitek na zračnih blazinah. Obe glavni komponenti po katerih je poimenovan celoten program trajata vsaka 15 minut, suha rimska savna ima 70° C, parna irska kopel pa 45° C. Rimsko-irske kopeli se odvijajo v prostoru, bogato okrašenim s predmeti, predvsem s kipi, ki bi naj poustvarjali »rimske«. »Rimskost« prostora je poudarjena tudi preko oglasov, tako spletnih kot tiskovin. Na promocijski fotografiji je namreč predstavljena kopel, posuta z rožnimi lističi, in s ponujenim sadjem ter vinom na robu bazenčka, v ozadju pa vidimo moška v togah ter posnetke rimskih kipov. Podobe oseb v togah so posebej izpostavljene v oglasih, tako ženske v promocijskih katalogih in tiskovinah (Šribar 2003), kot moški na spletni predstavitvi.

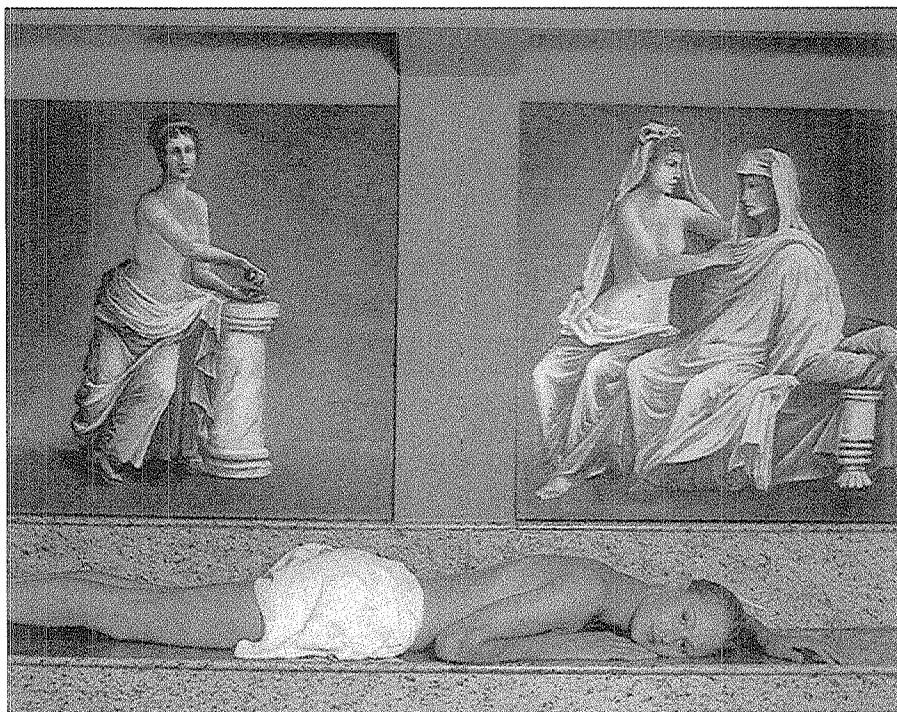
V Vitariju v Šmarjeških Toplicah⁵ ponujajo ob turški in finski savni že tri leta tudi rimsko savno. Značilnosti rimske savne na spletni predstavitvi sicer ne podajo, po ustni informaciji receptorke pa gre za parno savno s temperaturo med 36 in 38° C. Primer pa je zanimiv tudi zaradi fresk v savni, ki odstopajo od običajne ponudbe »rimskih savn«. Medtem ko so preostale freske rimskih savn navadno imitacije imperialnega rimskega sloga, pa so freske v Šmarjeških Toplicah bliže provincialnemu slogu, kar je tudi ustreznejše glede na njihovo lego.

V zdraviliščih pa ne ponujajo le »rimskih savn«, temveč večkrat

^{3a} Analiza je bila opravljena v prvi polovici leta 2004. Od takrat se je število podobnih prostorov v slovenskih zdraviliščih še povečalo.

⁴ [Http://www.terme-catez.si](http://www.terme-catez.si).

⁵ [Http://www.krka-zdravilisca.si/si/smarjeske](http://www.krka-zdravilisca.si/si/smarjeske).

Slika 1: Freske v Vitariju v Šmarjeških Toplicah

ponujajo le določene prostore, znane iz rimskih term. V oglasih Zdravilišča Laško⁶ enačijo izraz *caldarium* s sodobno rimsko savno. Rimska savna ali *Caldarium* je okrašena s kolonadami v rimskem stilu in fresko z motivom bogov. Za razliko od ostalih savn, ki so namenjene tišini in meditaciji (ob finski ter rimski savni imajo tudi savno 1001 noči), je *Caldarium* namenjen druženju in pogovoru ter pripravi za nadaljnje užitke v savni.

»Legenda o nastanku rogaškega vrelca iz 17. stoletja namreč pravi, da je Apolon, bog sonca in zdravilstva, ustavil krilatega konja Pegaza, ko je hotel odleteti na goro Parnas, in mu naročil piti vodo iz Rogaškega vrelca.« V povezavi s to legendo, predstavljeno na spletni strani, stoji kip Pegaza sredi bazena Lotus term v Grand hotelu Sava v Rogaški Slatini, v hotelu Donat pa imajo tudi aperitiv bar Pegasus.⁷ Wellness center Lotus terme spa & beauty v Grand Hotelu Sava ob bogati ponudbi različnih masaž in neg telesa in obraza ponuja tudi tepidarij.⁸

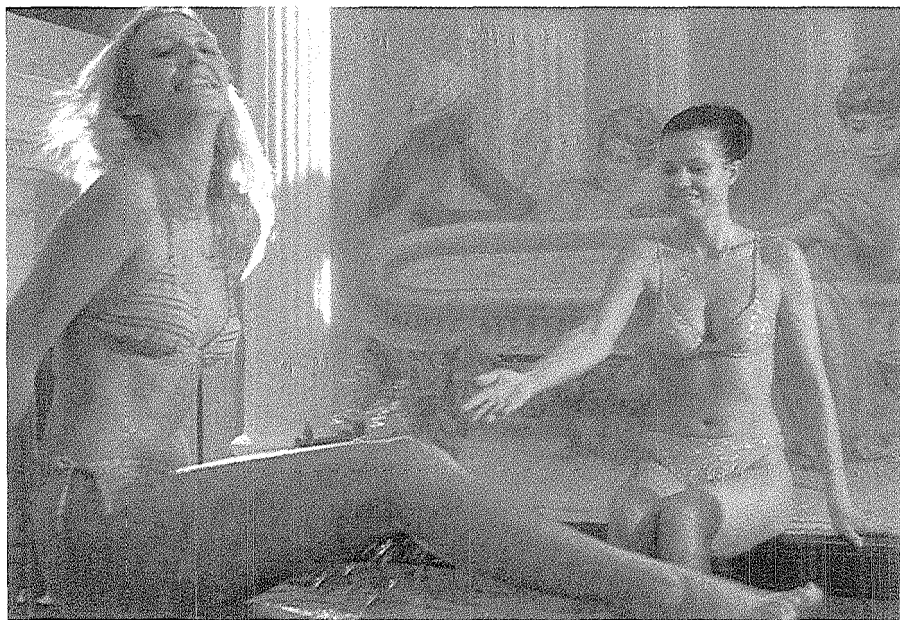
V nasprotju s kaldariji, ki jih v Sloveniji ponujajo le v Zdravilišču Laško, pa je ponudba tepidarijev precej bolj pogosta. Sodobni tepidariji

⁶ [Http://www.zdravilisce-lasko.si](http://www.zdravilisce-lasko.si).

⁷ [Http://www.term-rogaska.si](http://www.term-rogaska.si), Šribar 2003.

⁸ [Http://www.hotel-sava-rogaska.si](http://www.hotel-sava-rogaska.si).

se predvsem z imenom in funkcijo naslanjajo na predvideno interpretacijo teh prostorov v rimskih termah. Nahajajo se v Zdravilišču Rogaška, Zdravilišču Radenci in v Savna parku wellness centra Hotelov Palace ter so namenjeni počitku po obisku savn. V Wellness centru Grand hotela Palace⁹ je Tepidarium s temperaturo 37–39° C, ki je namenjen revitalizaciji telesa, in ima deset ležalnikov namenjenih počitku. V aprilu leta 2004 odprt Wellness center prenovljenega Grand hotela Palace v Portorožu pa ponuja ob tepidariju in številnih drugih prostorih tudi dodaten prostor, ki je prevzet po rimskih termah, Laconium s 60° C. Poimenovanje prostorov v latinskem izvirniku v oglasih večine tovrstnih ponudnikov je značilno. Napaka v zapisu Laconium namesto *laconicum* je lahko le tiskarski škrat, verjetneje pa odraz nepoznavanja tematike rimskih term.¹⁰

Slika 2: V ozadju: rimska freska v savni obnovljenega Termalnega Parka Term Ptuj

Študija primera savn v leta 2003 obnovljenem Termalnem Parku Term Ptuj¹¹ je pokazala na dodatne razsežnosti »rimskih savn«. Tematika Savna parka je nakazana že nad vhodom v kopališče z jumbo plakatом. »Rimska

⁹ [Http://www.hoteli-palace.si](http://www.hoteli-palace.si).

¹⁰ Slovenski zastopnik nemškega podjetja Balnea, ki je ustvarjalec savn in termalnih kopeli v Sauna parku Wellness centra, podjetje Florida Wellness na spletni strani predstavlja portoroški projekt Balnee, ob tem pa prav tako uporablja nepravilni izraz laconium (<http://www.florida-wellness.si/2002/si.balnea.shtml>).

¹¹ [Http://www.termo-ptuj.si](http://www.termo-ptuj.si).

freska« v ozadju in sodobna ženska v ospredju nakazujeta na idejo povezave preteklosti in sedanosti. Savna park, opremljen v rimskem stilu, je bil odprt septembra leta 2003. V okviru obsežnih renovacij kopališča so savne dobile nov prostor v neposredni bližini notranjih rekreacijskih in masažnih bazenov. Rimski savna park je postavljen ob rekreacijskem bazenu. Od njega je ločen prostorsko in interpretativno z matiranimi, deloma prozornimi, ploščami iz umetne mase. Na ploščah sta dva prizora, ki se večkrat ponovita: linijski risbi ornamentiranega volutnega kraterja in ženske z liro. Nasproti vhodu je središčni element prostora – bazen za kneipanje. Bazen je postavljen pod večjo fresko, ki je vključena v »rimski objekt«, do njega pa vodijo zavite stopnice s stebriščem. Freska je postavljena v ambient stavbe z dvokapno streho in preklado, ki jo nosita jonska stebra. Na freski so upodobljene tri ženske ob kopanju oz. ličenju. V ospredju je ženska v ornamentirani kadi, ki sega po hrano v bronasto posodo. Ženska s prepoznavno »rimsko frizuro« je deloma zakrita z modro tkanino, vendar ima razkrito dojko. V ozadju sta temnopolta služabnica, verjetno sužnja, glede na njeno pokrivalo lahko verjetno govorimo vsaj o osebi z drugačnim statusom, in ženska, ki se ogleduje v ponujenem ogledalu. Prizor je postavljen v nedefiniran interier s stebriščem, palmo v ozadju in limonovcem pred kadjo. Tako palme kot limonovci spominjajo na imaginarij Mediterana.

Ti elementi v savna parku pa niso osamljeni »rimski predmeti«. Na levi strani ob vhodu je postavljen doprsni kip Apolona na podstavku, ki spominja na jonski steber. Ostali »rimski« elementi pa so številni dorski polstebri na levi strani ob kipu ter ob vhodih v savne. Limonovec na freski se ponovi ob vhodu, kjer je postavljen velik umetni limonovec.

Uporabljeni elementi »rimskega savna parka« torej ne govorijo le o uporabi rimske teme, temveč lahko govorimo o mešanju rimskega in grškega. Freska in Apolon pa se eklektično mešata s sodobnim. Prostor namreč ni ne oblikovno, v arhitekturni zasnovi, ne vsebinsko posebej povezan z antičnim okrasjem, tukaj so na voljo namreč bazen za kneipanje, finske in parne savne.

Podobe žensk so upodobljene na plakatu ob vhodu, na ploščah ob vhodu v ločen prostor savn ter na freski. Domnevamo lahko, da tovrstna izbira motivov ni rezultat popularne predstave antike, saj v epskih spektaklih ne prevladuje podoba ženske. Sodeč po analizah filmskih uprizoritev gre prej za svet mišičastih moških, gladiatorskih bojev, konjskih dirk in političnih spletk (Solomon 2001, McGuire & Malamud 2001). Kljub temu pa je v popularnem imaginariju antike prisotna podoba zapeljivke, kar lahko razloži podobe razgaljenih teles na freskah in podobi ob vhodu v Savna park. Podoba ženskega telesa, tako sodobnega kot »rimskega«, je s pridom uporabljena tudi v oglaševanju.

Iz pregleda slovenske ponudbe savna parkov in wellness centrov je razvidno, da je trend poustvarjanja določenih delov rimskih term trenutno globoko zasidran v slovensko ponudbo zdraviliškega turizma. Zdravilišča ne uporabljajo le dekoracije v rimskem stilu, temveč tudi konkretne elemente rimskih term kot so kaldarij, tepidarij in v enem primeru celo lakonik. Elementi rimskih term so uporabljeni eklektično, saj se prepletajo tako z rimskimi kot grškimi predvsem pa s sodobnimi elementi in očitno ne služijo približevanju in spoznavanju institucije rimskih term, temveč so prostori namenjeni v prvi vrsti popestritvi ponudbe, ki se opira predvsem na laično poznavanje antike, kakor je zastopana v stereotipih in popularni kulturi.

Sodobne »rimske savne« v tujini in njihova povezava s kulturnim turizmom

Velika popularnost »rimske teme« v zasnovi celotnih term ali le savn je razvidna po kratkem spletnem pregledu kopališč v tujini. Zanimanje za rimske običaje in kulturo se je v zadnjih nekaj letih izrazito povečalo predvsem v ZDA in v Evropi. Rimske savne so izredno popularne in imajo očitno potrošniško privlačnost povezano z logiko kapitalizma. Najdemo jih od Švedske, Slovaške, Avstralije, Južnoafriške republike do Nemčije in Avstrije, kjer so še posebej popularne. Preko tega pregleda je torej razvidno, da so savne priljubljene ne le na prostoru, kjer so Rimljani bili prisotni, temveč tudi daleč izven območja rimskega imperija. Številne terme se torej zavedno odločajo za vključitev tujih »rimskih« elementov, nekatere pa se naslonijo na rimsko poselitev današnjega širšega območja term. Slovenska zdravilišča se s postavitvijo rimskih savn zavedno naslanjajo na rimsko okupacijo tega prostora, torej na lokalno preteklost, ter v nekaterih primerih celo razvijajo posebne dopolnilne ponudbe, kot je npr. Rimska večerja¹² v Termah Ptuj, ki so jo začeli ponujati aprila leta 2004.

Podobno kot Terme Ptuj se tudi Cassiopeia Therme v Nemčiji¹³ ob ponudbi rimskih vsebin naslanjajo na zgodovino kraja. Tako Cassiopeia Therme priporočajo ob obisku rimsko-irskih kopeli ogled ostankov rimskih term Aquae Villae v neposredni bližini sodobnih term ter ogled razstave o zgodovini rimskih term. V rimsko-irskih kopelih, ki jih ponujajo, priporočajo začetek kopeli v frigidariju, kjer se odloži oblačila in se tušira.

¹² V posebnem prostoru, ločenem od rekreacijskega dela, gostom, preoblečenim v tunike, ponujajo jedi, pripravljene po Apicijevih receptih. Večer poteka ob zabavnem programu z voditeljem, ki se predstavi kot Marcus Clavdius Avitus, in ogledu plesa orientalskih plesalk (Ozmeč 2004).

¹³ <http://www.badenweiler.de/cassiopeia/frameset.html>.

Posamezne prostore povezujejo z letnimi časi, zato se tretma nadaljuje pri 50 °C v toplem prostoru, tepidariju (pomlad), nato pri 70 °C v prostoru z vročim zrakom, kaldariju (poletje). Nadaljuje se v parni sobi pri 50 °C in 95 % vlažnosti z uporabo eteričnih olj (Sudatorium), konča pa znova v frigidariju s tušem, po želji pa sledi milnata masaža s krtačenjem. Sledi kopanje v termalnem bazenu, na koncu pa se potopite v mrzlo kopel 12 °C (zima). Priporočajo počitek v atraktivni tih sobi (Silentium).

Kot izrazito pozitiven primer želim izpostaviti Limes-Therme Bad Gögging v Nemčiji.¹⁴ Ob zdraviliškem, rekreacijskem in wellness centru ter ostalimi objekti ponujajo terme tudi Rimsko savno. Ta se nahaja v stolpu, ki je rekonstrukcija obrambnega stolpa rimskega limesa, ki je potekal v bližini sodobnih term. V različnih prostorih stolpa je razstavljeno več kot 50 replik rimskodobnih artefaktov, kar pripomore k zastavljenemu vzdušju in ambientu. H kompleksu pripada tudi vrt ali park za počitek, kjer so na 600 m² zasajene mediteranske rastline. V zasnovi savne je upoštevana zasnova rimskih term, saj ponujajo *impluvium* (bazen za noge), *labrum* (mlačna kopel, 20 – 25 °C), *caldarium* (ogrevalna savna 40 – 50 °C), *sudatorium I* (savna, poimenovana Meduzina jama, 50 °C), *sudatorium II* (savna, poimenovana Trajanova jama, 60 °C), *laconicum I* (savna, poimenovana Stolpna jama, 80 °C), *laconicum II* (Savna z vročim zrakom, 90 °C), *frigidarium* (bazen), *tepidarium* (soba za počitek) in omenjeni savna vrt.

Na tem mestu sem izpostavila le najbolj zanimiva primera glede na njuno povezavo s kulturno dediščino bližnje okolice. Razumljivo je, da je seveda mnogo več primerov, ki ne slonijo na ponudbi in trženju kulturnega turizma, veje turizma, ki je trenutno v velikem razmahu. Opremljenost Rimske savne Limes-Therm z replikami rimskodobnih artefaktov pripomore k boljšemu razumevanju obdobja, obenem pa spodbuja tudi k obisku arheološkega parka v bližini. Podobno tudi Cassiopeia Therme vabijo k ogledu in situ predstavljenih rimskih term v neposredni bližini. Tovrstno sodelovanje zdravilišč z muzeji je usmerjeno k izobraževanju gostov term, obenem pa jih tudi privablja, saj že spletni pregled ponudbe nakazuje na bogato turistično ponudbo okolice term, ki je pomembna za zahtevnejše goste.¹⁵

¹⁴ [Http://www.limes-therme.de](http://www.limes-therme.de).

¹⁵ Na Institutu za turizem in prosti čas v Bernu so ugotovili, da so wellness gostje ljudje srednjih let, nadpovprečno izobraženi, dobro situirani in občutljivi na dogajanja v okolju (cf. Gojčič 2002). Canadian Tourism Commission je izvedla raziskavo v Kanadi in ZDA, v kateri je ugotovila, da je več kot 65 % gostov žensk, v Kanadi enodnevene obiskovalke term dosegajo celo 96 %. 12 % kanadskih obiskovalcev je najljubša aktivnost, razen obiskov term, zanimanje za dediščino (http://www.canadatourism.com/ctx/app/en/ca/generalLayout.do?path=templatedata\ctx\genericContent\data\en_ca\partnership_programs\product_development\activities\product_clusters\spa_wellness#2).

Stične točke rimskih term in sodobnih »rimskih savn«

Glede na spletni pregled ponudb sodobnih »rimskih savn« v Sloveniji lahko zaključimo, da so se najbolj približali zasnovi rimskih term v Termah Čatež, kjer so vključili v ponudbo več postaj, ki jih po določenem zaporedju pod vodstvom hostese prehodi obiskovalec oz. obiskovalka. Določeno kopalno zaporedje v obisku term je bilo namreč značilno, vendar je navadno vključevalo tudi določeno fizično aktivnost pred kopanjem, neke vrste blago rekreacijo (Yegül 1995), ki je sodobna zdravilišča danes ne priporočajo. Ob ponudbi določenega zaporedja v programu rimsko-irskih kopeli so v Termah Čatež vključili v ponudbo tudi piling celotnega telesa, ki ga tudi lahko povežemo z rimskimi termami, saj je bilo pred ali po vadbi, ali pa celo obakrat, v navadi naoljenje ter odstranitev olja in peska s strigilom, pa tudi po kopanju je bila v navadi masaža z olji in parfumiranje. V številnih elementih rimsko-irskih kopeli lahko torej prepoznamo elemente rimskih term, vendar je verjetno najbolj očitno odstopanje od teh ob irski kopeli izrazita individualnost tretmaja. Medtem ko je bil obisk rimskih term izrazito družaben dogodek, pa so sodobne rimsko-irske kopeli namenjene introspekciji in zato se gostje v dveh urah med kopeljo, razen na svojo željo, ne srečajo.

To oddaljenost od zasnove rimskih term lahko vsekakor povežemo z razvojem rimsko-irskih kopeli. Te imajo svoj izvor v Veliki Britaniji, kjer je v sredini 19. stol. pod vplivom turških hamamov prišlo do reinvencije rimskih kopeli. Dr. Barter, irski zdravnik, je združil značilnosti irskih kopeli z rimskimi, tovrstne kopeli pa so postale zelo popularne tako v Britaniji kot v Evropi, ena najbolj znanih in najstarejših irsko-rimskih kopeli je v Nemčiji, v Friedrichsbadu. V Veliki Britaniji jih imenujejo viktorijanske turške kopeli (an. *victorian turkish bath*), vendar je po Malcolm Shifrinu mnogo ustrežnejši izraz rimsko-irske kopeli, ki je v uporabi v Evropi (Shifrin 2004).

Na to tradicijo so se torej naslonili v Termah Čatež. Kolikor je znano, rimsko-irske kopeli nimajo dolge zgodovine v Sloveniji, v Termah Čatež so jih uvedli šele leta 1997 (1957–1997, 30). Vendar so dodali k znani zasnovi tudi novosti, »rimsko« opremo notranjščine in toge kot oblačila za goste. Predvsem »rimsko opremo« so v naslednjih letih uporabila, morda tudi posnemala, nekatera druga slovenska zdravilišča, ki so v naslednjih letih razvila dodatno ponudbo savn ter ponudila predvsem posamezne »rimske prostore«.

Tovrstni »rimski prostori«, prevzeti po terminologiji rimskih term, so *tepidarium*, *caldarium* in v enem primeru tudi *laconicum*. Prostori se navezujejo na rimske terme predvsem po uporabljeni terminologiji, medtem ko se glede funkcionalnosti le deloma navezujejo na izsledke raziskav rimskih term.

Priporočilo za obisk Caldariuma Zdravilišča Laško, naj se v tem prostoru obiskovalci družijo in pogovarjajo med sabo, kar za druge vrste savn ni značilno, ustreza temu, kar vemo o socialni vlogi rimskih term. Kopanje je v antiki, predvsem v obdobju rimskega imperija, daleč preseгло funkcionalno in higienično potrebo po umivanju. Bila je osebna regeneracija in navada z globokim družbenim in kulturnim izvorom in je postala po mnenju Fikreta Yegüla institucija v polnem pomenu besede (Yegül 1995, 30). Rimljani so skušali po grškem vzoru združiti intelektualno dimenzijo v širok spekter kopalniških aktivnosti, zato so številne večje terme imele tudi predavalnice, knjižnice, manjša gledališča in promenade. V njih so se odvijale tudi recitacije pesmi, vsekakor pa so bile tudi prostor glasnega pogovarjanja in občasnega popevanja obiskovalcev v bazenih (Pasquinucci 1987, 61 – 65).

Caldarium, savna v Zdravilišču Laško, je bila v rimskih javnih in privatnih kopalniških glaven vroč prostor. Domneva se, da so v njem in v frigidariju ljudje preživeli največ časa. Način kopanja je predvideval premikanje od toplih do vročih prostorov skozi med sabo povezane sobe različnih temperatur. Primarni del te sekvence predstavljata tepidarij, prostor z mlačno temperaturo, in kaldarij. V zasebnih hišah je minimalna dvocelična rešitev zajemala prav tepidarij in kaldarij. V kaldariju je bil tudi manjši bazen, *labrum*, z vročo vodo, ki pa ni bil namenjen kopanju, temveč polivanju z vodo, kasneje je njegovo vlogo prevzel eden od bazenov. Kopanje se je navadno končalo s skokom v mrzlo vodo frigidarija, ki pa je nekoliko mlajša dopolnitev rimskih term (Nielsen 1993, 156 – 157. Pasquinucci 1987, 48 – 57).

Laconicum je najnovejša »rimska« pridobitev slovenskega zdraviliškega in wellness turizma, saj je del ponudbe šele od leta 2004. Ta prostor ima v sodobni inačici Sauna centra Grand hotela Palace 60 °C in je okrogle oblike s klopni ter podobnih dimenzij kot Mavrska parna savna, Solna parna savna in Thalasso savna.¹⁶ V Limes-Therme v Nemčiji so prevzeli ob uvajanju parnih kopeli obe terminologiji, povezani z njimi v rimskih termah, *sudatorium* in *laconicum*, s tem da ima prvi prostor nižjo temperaturo, *laconicum* pa višjo, 80 do 90 °C. Diskusija okoli konceptov in funkcij teh prostorov za potenje je še vedno intenzivna. Nekateri interpretirajo lakonik kot prostor s suhim zrakom in sudatorij kot parno kopel. V zadnjem času se je bolj uveljavila alternativna interpretacija, ki jo je leta 1961 predlagal Kretschmer, in sicer, da je razlika tehnična, da je bil sudatorij prostor s talnim in stenskim ogrevanjem, lakonik pa je bil ogrevan z ognjiščem, vročimi kamni ali z žerjavico v sami sobi. Oba prostora sta lahko služila kot prostora z vročim suhim zrakom ali pa kot parne kopeli, verjetno pa so bili bolj priljubljeni prostori s suhim zrakom (Nielsen 1993,

¹⁶ [Http://www.hoteli-palace.si](http://www.hoteli-palace.si).

158 – 161). Iz kratkega orisa sodobnih sudatorijev in lakonikov je razvidno, da so le-ti parne kopeli z različno, a visoko, temperaturo ter tako ne ustrezajo novejšim interpretacijam teh prostorov kot najverjetneje prostorov s suhim in vročim zrakom.

Najbolj pogost »rimski prostor« sodobnih savn je tepidarij. Podobno kot druge prostore tudi tega odlikuje svojevrstna »rimska dekoracija« ki pa ni nujno prisotna, ter sodobna oprema prostorov, najbolj očitna novost je uvedba ležalnikov. Tepidarij je danes mlačen prostor namenjen počitku, v rimskih termah pa je bil med drugim namenjen aklimatiziranju med prehodom iz frigidarija ali apoditerija v kaldarij ali sudatorij (Nielson 1993, 155 – 156).

Zaključek

Podobno kot je po osamosvojitvi prenova slovenskega gospodarstva vodila med drugim k sprejemanju »antičnih simbolov«, značilnih za ameriški kapitalistični model (Suncič 2004), je tudi prenova slovenskega zdraviliškega turizma v zadnjem desetletju vodila k uveljavljanju ponudbe »rimskih savn«. V sprejemanju sodobnih razkošno opremljenih prostorov savn in wellness centrov so se zdravilišča naslonila na zgled iz tujine ter ga uspešno prenesla v svoje okolje. Od leta 1997, ko je bila postavljena prva rimsko-irska kopel v Sloveniji (1957–1997, 30), je ponudba različnih »rimskih prostorov« v okviru zdravilišč zastopana v sicer precej različnih ponudbah skoraj polovice slovenskih zdravilišč.

Pregled tovrstne ponudbe je pokazal, da so zdravilišča in wellness centri ustvarili »rimskost« prostorov predvsem preko njihovih imen, ki se navezujejo na izbrane posamezne prostore rimskih javnih kopališč (*tepidarium*, *caldarium*, *laconicum*). Podobnosti sodobnih »rimskih savn, tepidarijev, kaldarijev in lakonikov« z istoimenskimi prostori rimskih term so navadno le površinske in se naslanjajo v glavni meri na notranjo opremo oziroma okrašenost prostorov. Prostori so pogosto okrašeni s freskami z »rimsko« motiviko, ki pa se v le redkih primerih naslanja na študije rimskih fresk. Pogost motiv je tudi uporaba različnih arhitektonskih členov, navadno imitacij stebrov, vendar ti praviloma nimajo nosilne funkcije, temveč le dekorativno. Zaključimo lahko, da se sodobna zdravilišča navezujejo na rimske terme in njihovo priljubljenost v antiki ter v sodobnem imaginariju, vendar se s prevzemanjem le nekaterih elementov term le malo približajo vzoru.

Postavitev glamuroznega hotela in igralnice Caesar's Palace v Las Vegasu je nakazal na nov trend v zabaviščnem turizmu, ki se je naslonil na uspešnost zgodovinskih epskih spektaklov v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Danes, ko se srečujemo s popularnostjo antike v zdraviliškem in wellness

turizmu, pa se lahko vprašamo, ali so postavitve »rimskih savn« tudi danes odraz večje popularnosti antike ali pa gre v prvi vrsti le za del tržne kampanje. Obenem pa se ob privlačnosti in priljubljenosti ideje »živeti kot Rimljan« in »kopati se kot Rimljan« postavlja tudi vprašanje, ali in v kolikšni meri je očitna popularnost »rimskih« objektov skupaj s popularno kulturo prevzela vlogo (dez)informiranja javnosti o antiki?¹⁷

LITERATURA

- 1957 – 1997: Slovenska naravna zdravilišča 1957 – 1997. Skupnost slovenskih naravnih zdravilišč g.i.z., 1997.
- BRÖDNER, E.: Die römische Thermen und das antike Badewesen: eine kulturhistorische Betrachtung. Darmstadt, Wiss. Buchges., 1992.
- ČEH, M.: Ptuj. Skupščina občine Ptuj, Turistično društvo Ptuj, Spektar Zagreb, 1975.
- DeLAINE, J.: Resent research on Roman baths. *Journal of Roman Archaeology* 1 (1988), 11 – 32.
- DIE WASSERVERSORGUNG antiker Städte. Geschichte der Wasserversorgung 3, Mainz, 1994, 2. izdaja.
- GOJČIČ, V.: Model tržne verifikacije »wellness« storitev v ponudbi turističnih podjetij na slovenskem trgu. Magistrsko delo, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Maribor, 2002.
- KLADNIK, D.: Slovenska naravna zdravilišča. Prešernov koledar 52 (2000), 171 – 189.
- KOVAČ B. et al.: Strategija slovenskega turizma 2002 – 2006. Ministrstvo za gospodarstvo, Vlada Republike Slovenije, 2002.
- KOLAR, N. & VOMER-GOJKOVIČ, M.: *Archaeologia Poetovionensis: stara in nova arheološka spoznanja*, Ptuj, Pokrajinski muzej, 1993.
- MALAMUD, M. & McGUIRE, D. T.: Living like Romans in Las Vegas. The Roman World at Caesars Palace. Malamud, M. & McGuire, D. T. (ur.), *Imperial projections: ancient Rome in modern popular culture*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001, 249 - 269.
- NIELSEN, I.: *Thermae et balnea, The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths I & II*. Aarhus University Press, 1993, 2. izdaja.
- OZMEC, M.: Obilje užitkov ob rimski večerji. Štajerski tednik 14/LVII, 8. 4. 2004, 32.
- PASQUINUCCI, M. (ur.): *Terme romane: e vita quotidiana*, Modena, Panini, 1987.

¹⁷ Prvotna verzija prispevka je bila predstavljena aprila 2004 na konferenci Antika v vsakdanjiku, množični kulturi in komunikacijah (Ženske, freske in savne. Rim v slovenskih zdraviliščih) na ISH v Ljubljani.

- PURG, A.: Gostinstvo in turizem. Ptujski zbornik 5 (1985), 181 – 188.
- REBEUŠEK, L.: Prvih dvajset let pa še tri povrhu. Slovenska naravna zdravilišča 1957 – 1997, Skupnost slovenskih naravnih zdravilišč g.i.z., 1997, 3 – 7.
- SHIFRIN, M.: The Victorian Turkish bath (2004), <http://www.victorian-turkishbath.org>.
- SOLOMON, J.: The ancient world in the cinema. New Haven, London, Yale University Press, 2001.
- SLRS: Statistični letopis Republike Slovenije, 2003.
- SUNČIČ, M.: Antika za vsakdanjo uporabo: antika v sodobni popularni kulturi, komunikaciji in trženju. Antika za tretje tisočletje, Sunčič, M., Senegačnik, B. (ur.), Zbirka AĀOPA · AGORA (2004), 213 – 238.
- ŠRIBAR, R.: Slovenska zdravilišča. Z naravo do zdravja. Slovenska turistična organizacija, Skupnost slovenskih naravnih zdravilišč, Celje, 2003.
- TUŠEK, I.: Dvajset let arheološkega dela Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor na Ptuju in v okolici. KRONIKA, Časopis za slovensko krajevno zgodovino XL (1992), 152 – 156.
- YEGÜL, F.: Bath and bathing in classical antiquity. New York, The Architectural History Foundation, Cambridge, London, The MIT Press, 1995.

“Roman Baths” in Contemporary Spa Tourism Summary

The commercialisation of images and symbols from antiquity, so characteristic of Slovenia since its independence, has been reflected over the last decade in spa tourism as well. Since the great crises in the sixties, and especially since the eighties, fifteen Slovene natural health resorts have concentrated on developing wellness and activities programs. This change in orientation has been accompanied by renovations, an expansion of the water surfaces and capacities, and new wellbeing, wellness, spirituality and beauty programs. An analysis of Slovene spas, wellness centres and hotel web pages shows that they frequently offer rooms, usually saunas, which are imitations of the Roman baths. These rooms are usually called “Roman saunas”, “Tepidarium”, “Caldarium”, and “Roman-Irish baths”. At Terme Ptuj, Zdravilišče Laško, Šmarješke Toplice, Grand Hotel Palace in Portorož, and Terme Čatež, saunas have been built or renovated in the Roman style. This trend of Roman rooms is a novelty, less than a decade old in Slovenia. The first sauna with a Roman theme, a Roman-Irish bath, was opened in 1997 in the Health and Beauty Centre at Terme Čatež.

Modern Roman saunas are very popular, found not only in Slovenia but also in other parts of Europe, especially Germany and Austria. Their popularity has spread from the areas formerly occupied by the Romans to other parts of world, for example the USA and the Republic of South Africa. An analysis of Slovene saunas and wellness centres reveals a well-established trend to recreate certain parts of the Roman baths. This is attempted not only through Roman-style decorations, but also through certain structures particular to the Roman baths, such as the *caldarium*, *tepidarium*, and in one case even a *laconicum*. The approach, however, is highly eclectic, blending Roman, Greek and, above all, modern elements. The purpose of such rooms is to increase the appeal of the spas, while their design is mostly based on the stereotyped images of antiquity in popular culture.

Naslov:

Vesna Merc

Povodnova 10

SI-2251 Ptuj

e-mail: vesnamerc@email.si